

Rivista Italiana di Studi Catalani

La *Rivista Italiana di Studi Catalani*, pubblicata con periodicità annuale in formato cartaceo, è la prima e unica rivista scientifica italiana di catalanistica finalizzata allo studio e alla riflessione critica sulla cultura catalana in ogni sua manifestazione, nel segno della più ampia interdisciplinarietà. Patrocinata dall'AISC, di cui accoglie l'espressione culturale, è aperta alla comunità scientifica e accademica internazionale e si propone come strumento di diffusione della ricerca individuale e di gruppo, nazionale ed estera, d'incoraggiamento del confronto a livello sovranazionale su temi di ricerca nell'ambito della catalanistica, a partire dalla tradizione epistemologica consolidata per favorire l'avanzamento dei metodi d'indagine e delle conoscenze e per promuovere il rinnovamento della ricerca nel settore attraverso il dialogo costante con altre aree disciplinari. Accoglie contributi scientifici originali e inediti a tema libero (articoli, note, recensioni) e proposte per la sezione monografica di carattere filologico, letterario, linguistico, artistico, storico e culturale in senso lato, con estensione temporale dalle origini alla contemporaneità.

Indicizzazione nei database internazionali:

ANVUR (Classe A), ERIH+, CARHUS Plus, NSD - Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers, MLA International Bibliography, Latindex, MIAR - Matriu d'Informació per a l'Anàlisi de Revistes.

Menció de la Delegació del Govern de la Generalitat de Catalunya a Itàlia 2015.

Direzione scientifica

Patrizio Rigobon (Università "Ca' Foscari" di Venezia e Secció Històrico-Arqueològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Maria Teresa Cabré (Presidente della Secció Filològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Claudio Venza † (Università degli Studi di Trieste).

Comitato scientifico

Lola Badia (Universitat de Barcelona), Enric Bou (Università "Ca' Foscari" di Venezia), Kálmán Faluba ("Eötvös Loránd" Tudományegyetem, Budapest), Maria Grossmann (Università degli Studi dell'Aquila), Jaume Martí Olivella (University of New Hampshire, Durham, NH, USA), Joan Ramon Resina (Stanford University, Stanford, CA, USA), Roser Salicrú i Lluch (Institució Milà i Fontanals, C.S.I.C. e Secció Històrico-Arqueològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Tilbert Dídac Stegmann (Goethe-Universität, Frankfurt am Main), Giuseppe Tavani † (Professore emerito, Università di Roma La Sapienza).

Direzione editoriale

Veronica Orazi (Università degli Studi di Torino e Secció Històrico-Arqueològica dell'Institut d'Estudis Catalans)

Comitato editoriale

Gabriella Gavagnin (Universitat de Barcelona), Barbara Greco (Università degli Studi di Torino), Elena Pistolesi (Università per Stranieri di Perugia), Katiuscia Darici (Università degli Studi di Torino).

Università degli Studi di Torino

Dip.to di Lingue e Letterature Straniere e Culture Moderne

via Giuseppe Verdi fronte n. 41 – I-10124 Torino

veronica.orazi@unito.it

<https://www.ediorso.it/riscat/index.html>

Pubblicazione periodica annuale registrata presso il Tribunale di Alessandria al n. 32/2015 (4 maggio 2015) ISSN 2279-8781 ANCE 206402

Direttore Responsabile: Lorenzo Massobrio

Rivista Italiana di Studi Catalani

12 (2022)

Edizioni dell'Orso
Alessandria

Volume edito a cura di V. Orazi

pubblicato con contributo di fondi:

Dipartimento di LLSCM
Università di Torino

Università
Ca' Foscari
Venezia

Dipartimento di Studi Linguistici
e Culturali Comparati

La Rivista Italiana di Studi Catalani è patrocinata da:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General de Política Lingüística

Generalitat de Catalunya
Governo della Catalogna
Delegazione in Italia

© 2022

Copyright by Edizioni dell'Orso s.r.l.

Sede legale: via Legnano 46 - 15121 Alessandria (Italy)

Sede operativa e amministrativa: Viale Industria, 14/A - 15067 Novi Ligure (AL)

Tel. 0143.513575

e-mail: info@ediorso.it

<http://www.ediorso.it>

Realizzazione editoriale e informatica: ARUN MALTESE (bibliotecnica.bear@gmail.com)

Grafica della copertina: PAOLO FERRERO (paolo.ferrero@nethouse.it)

È vietata la riproduzione, anche parziale, non autorizzata, con qualsiasi mezzo effettuata, compresa la fotocopia, anche a uso interno e didattico. L'illecito sarà penalmente perseguibile a norma dell'art. 171 della Legge n. 633 del 22.04.1941

ISBN 978-88-3613-314-7

ANCE 206402

ISSN 2279-8781

Indice

ORIANA SCARPATI	
<i>Dagli albori all' 'alba'. Un breve profilo di Costanzo Di Girolamo</i>	1
FERRAN CARBÓ	
<i>L'oda en la poesia de Vicent Andrés Estellés. Del panegíric a l'intertext i l'hipertext</i>	9
SIMONE CATTANEO	
<i>Francesc Trabal i Massimo Bontempelli: dues trajectòries heterodoxes que s'emmirallen trencant espills</i>	29
XAVIER HERNÁNDEZ I GARCIA	
<i>Text, música, dansa i imatge. La intermedialitat en "Maremar" de Dagoll Dagom</i>	63
VICENT J. ESCARTÍ	
<i>Frammenti biografici femminili nella "Crònica i Dietari del capellà d' Alfons el Magnànim"</i>	79
LAURA MATTIELLO	
<i>Poesia catalana e lusofilia in Italia con "Il libro dell'Amore" di Marco Antonio Canini</i>	99
ANNA CIOTTA	
<i>Perché Pepita Teixidor può dirsi una pittrice catalana modernista</i>	119

RECENSIONI

El monjo, l'historiador i l'editor. Homenatge a Josep Massot i Muntaner, coord. Jordi Manent, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Col·lecció Abat Oliba 133, 2021, 565 pp. (V. Orazi), pp. 153-155; *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, vol. VII, *Literatura contemporània (III). Del 1922 al 1959*, direcció Jordi Castellanos i

Jordi Marrugat, Barcelona, Enciclopèdia Catalana - Editorial Barcino - Ajuntament de Barcelona, 2021, 743 pp. (X. Ferré Trill), pp. 156-159; *La mirada retornada. Estudis de literatura catalana contemporània en homenatge a Vicent Simbor*, a cura de Ferran Carbó, Ramon X. Rosselló i Josep Massot i Muntaner, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2021, 341 pp. (M. Ferrando Simón), pp. 160-163; Vicent Simbor Roig, *Al voltant de la narrativa catalana contemporània*, Pròleg de Ramon X. Rosselló, València - Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - PAM - Departament de Filologia Catalana, Biblioteca Manuel Sanchis Guarner 96, 2021, 441 pp. (V. Orazi), pp. 164-166; Vicent Simbor Roig, *La nació literaria de Joan Fuster*, València, Universitat de València, 2022, 195 pp. (V. Orazi), pp. 167-168; Vincenzo Ferrer. *Sermoni scelti*, traduzione italiana e note di Aniello Fratta, introduzione di Vicent J. Escartí, Roma, Aracne, 2018, 200 pp. (X. Escolano Marín), pp. 169-171; Margarita Xirgu. *En primera persona. Entrevistes i declaracions públiques*, edició a cura d'Aïda Ayats i Francesc Foguet, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2020, 473 pp. (V. Orazi), pp. 172-174; Eva Comas Arnal, *Afinar L'estil. La reescriptura de "La mort i la primavera" de Mercè Rodoreda a partir dels comentaris d'Armand Obiols*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans - Fundació Mercè Rodoreda, 2022, 235 pp. (C. Verza), pp. 175-178; Domènec de Bellmunt, *En defensa de la democràcia i la llibertat*, edició a cura de Josep Camps i Francesc Foguet, Juneda, Editorial Fonoll, Lo Plançó 22, 2021, 211 pp. (V. Orazi), pp. 179-180; Jordi Teixidor i el teatre català contemporani, edició a cura de Ramon Aran i Francesc Foguet, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans - Institut del Teatre, Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura 21, 145 pp. (V. Orazi), pp. 181-184; Maria Barbal, *Tandem*, traduzione italiana di Sara Cavarero, Milano, Astoria, 2022, 160 pp. (R. Contin), pp. 185-186; Manuel Molins, *Teatre complet*, 3, València, Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, 2021, 1169 pp. (V. Orazi), pp. 187-189; VV.AA., *En Procés*, estudi edició i notes de Veronica Orazi, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or 522, 2022, 124 pp. (K. Darici), pp. 190-193; August Bover, *El contagi*, pròleg d'Antoni Trilla, il·lustracions d'Alba Gàmitz, Barcelona, Edicions Saldonar, 2021, 62 pp. e August Bover, *Tutti frutti*, Palma de Mallorca, Edicions Documenta Balear, 2021, 170 pp. (V. Orazi), pp. 194-197; AA.VV., *microteatro spagnolo e catalano al tempo della pandemia*, studio, edizione e note di Veronica Orazi, Torino, Università degli Studi di Torino, Dipartimento di Lingue e letterature straniere e culture moderne, QuadRi – Quaderni di

RiCOGNIZIONI XII, 2022, 210 pp. (B. Greco), pp. 198-201; *Del teatre de l'absurd als nous paradigmes performatius*, edició d'Isabel Marcillas-Piquer i Gabriel Sansano, Lleida, Punctum, Escenes Europees 3, 2022, 270 pp. (V. Orazi), pp. 202-205; Eloi Bellés, Paula Marqués Hernández, Júlia Ojeda Caba, Míriam Ruiz-Ruano, eds., *Teixir xarxa, fer camí. Aportacions presents al futur de la catalanística*, Lleida, Punctum, 2021, 455 pp. (I. Lo Giudice), pp. 206-209.

Ferran CARBÓ

Universitat de València – Càtedra Joan Fuster
ferran.carbo@uv.es

*L'oda en la poesia de Vicent Andrés Estellés. Del panegíric a l'intertext i l'hipertext*¹

Resum

El present estudi se centra en les odes que va escriure el poeta valencià Vicent Andrés Estellés i n'aprofundeix en algun dels seus usos. En primer lloc, s'estableixen els referents i els models sobre els quals va aprendre i va practicar aquest tipus de composició: Pablo Neruda i Horaci. En segon lloc, es fixa el corpus d'odes estellesianes, tant les editades com les inèdites, i també els esborranys autògrafs o mecanoscrits. I en tercer lloc, s'exemplifica aquest tipus de composició amb l'anàlisi de dues odes del poeta valencià vinculades a J.V. Foix, i com aquestes palesen l'admiració i l'homenatge mitjançant l'elaboració des de la intertextualitat i, sobretot, la hipertextualitat.

Paraules clau: Oda, Estellés, Homenatge Foix, Intertextualitat, Hipertextualitat.

Abstract

The current paper focuses on the odes written by the Valencian poet Vicent Andrés Estellés and goes further into some of his uses. First, Pablo Neruda and Horace, the references and models with which he learned and practiced this type of composition, are studied. Secondly, the corpus of odes by Estellés is defined -both published as unpublished ones, alongside with autographed or typewritten drafts. Thirdly, this type of composition is exemplified by the analysis of two odes written by the Valencian poet which are closely linked to J.V. Foix. They illustrate his admiration and tribute through elaboration from intertextuality and especially hypertextuality.

Keywords: Ode, Estellés, Tribute Foix, Intertextuality, Hypertextuality.

¹ Aquest treball s'emmarca dins del programa d'investigació del projecte *Las relaciones hipertextuales en la literatura catalana (1939-1983)*, CIAICO/2021/143 de la Conselleria d'Innovació, Universitats, Ciència i Societat Digital de la Generalitat Valenciana.

1. Premissa

A partir del febrer del 1952, Vicent Andrés Estellés va incorporar la llengua catalana en la seua escriptura de poesia, després dels primers tempteigs en castellà. Durant aquesta dècada dels anys cinquanta, tot i escriure una quinzena de llibres, sols en va publicar tres: *Ciutat a cau d'orella* (1953), *Donzell amarg* (1958) i *La nit* (1956). Els dos primers els tenia acabats el 1953 i el tercer fou escrit entre els anys 1953 i 1956. El primer i el tercer dels llibres foren publicats a València a l'editorial Torre; i el segon, a Barcelona, a Els llibres de l'Óssa Menor, per haver obtingut el 1956 el premi de Cantonigròs, tres anys després d'haver estat finalista del premi Óssa Menor.

Aquests tres llibres mostren noves possibilitats en la poesia de l'escriptor de Burjassot, les quals van sorgir de la tradició, mitjançant la imitació, l'adaptació o la transformació. Cal esmentar, entre els models primerencs, les composicions anomenades *elegies*, *èglogues* i *epístoles*. Un altre tipus de composició present en la seua producció són les odes, que, en canvi, no va incorporar fins a la segona part dels anys seixanta. Si Garcilaso de la Vega, Miguel Hernández o Carles Riba ajudaren en el tempteig d'elegies, o Virgili, Francisco de la Torre i, sobretot, Garcilaso foren determinants en l'escriptura d'èglogues, en canvi, Horaci i Pablo Neruda foren els referents de les odes, tot i segurament conèixer també les de Garcilaso i Fray Luis de León.

2. Referents i models

La lectura de Neruda provenia ja dels anys quaranta i, de manera particular pel que fa a les seues odes, Estellés les va llegir al poc de temps d'haver-se publicat en els anys cinquanta: així, els quatre poemaris del xilè intitulats *Odas elementales* (1954), *Nuevas odas elementales* (1956), *Tercer libro de las odas* (1957) i *Navegaciones y regresos* (1959). Cal tenir present l'admiració que el poeta de Burjassot sempre va tenir per Neruda, sobre qui, dins *Quadern públic i notori* (inclòs a *Sonata d'Isabel. Obra completa* 10), escrit durant l'inici dels anys setanta, va incorporar una *Oda necessàriament elemental a Pablo Neruda*, la qualificació adjectival del títol de la qual remet directament als títols del poeta americà: es tracta d'una oda visual que alterna línies de prosa amb caigudes de versos segmentats que escalonen cada mot, la qual conté el vers «Entre les vinyes i el vent de Neruda camine i em perd i em retrobe»².

² V.A. ESTELLÉS, *Sonata d'Isabel*, dins *Obra completa* 10, València, Eliseu Climent, 1990, p. 117.

Fins i tot al Fons Estellés hi ha inèdita una altra *Oda segona a Pablo Neruda*, datada el 1973 i primerament intitulada *Memorial*; és un text motivat per la seua mort, que consta d'onze estrofes, lires de cinc versos (hexasíl·labs –1, 3, 4–, i decasíl·labs –2, 5–, en aquest text, però, sense rima). En reproduïm el mecanoscrit:

Oda segona a Pablo Neruda

La teua veu, aquella
veu de pèls i de vi, rovell i espelma,
puja fosca i lentíssima,
un terròs dins la boca,
aquelles dents de soledat i còlera.

Turmells, genolls, cabells,
principis escolars, delit i fronda,
ala adònica, agònica.
Ah la tardor, el vent,
uns cabells revoltats, pluges de fang!

Pluges de fang, avancen
cavall i cavaller, creuen els Andes.
Arriben a la sal,
les isolades eïnes,
el regne del metall estupefacte.

Arriben on cremava
la torçuda dins l'oli, socarrant-lo.
Fum d'un tabac remot,
els vidres entelats,
el baf mesquí de la taverna, i tant.

Més nit. Encara plou.
Més nit encara i per a sempre nit.
S'ouen les ferradures,
cau un ruixim d'uns arbres,
bat la mar les finestres d'Isla Negra.

Bat folis, bat infolis,
bat tota l'esperança de la terra,
els llibres miniats,
l'amor, la paciència,
bat la flama tenaç, el pètal breu.

Els consolats anònims,
les ínsules llunyanes dels esquits,

un pal sota la pluja,
rius lents de fulles grans,
una fatiga cultural immensa.

Qui haurà enrotllat la mar?
Quines mans de tristesa inabatable,
quin sentiment domèstic
haurà enrotllat la mar,
el propi cansament de la catifa?

El vent, les cerimònies,
el funeral de l'estupor, la llàgrima,
aquell fred, un silenci.
Plora absurd un infant.
Una mamella vibra solta en l'aire.

Requiescat in pace...
Quina és aquesta pau que encén fogueres,
crema cortines, trenca
vidres, dispersa fulles,
romp l'esquelet de delicades síl·labes?

Perdura, amarga, encara
aquella veu, aquella amor, aquella
capacitat de dol.
Una torçuda a propòsit
navega damunt l'oli popular³.

El mateix poeta reapareix al text *Pablo Neruda*, on es diu que «En el seu nom comença el cant de lluita i pedres»⁴. El to compromès del xilè es veu amb més claredat al poema *Oda*⁵, on el parlant invoca els amics per tal de forjar conjuntament la pàtria comuna.

A la seua biblioteca, Estellés tenia deu llibres d'aquest autor, entre els quals hi ha dues edicions de les obres completes, la del 1957 i la del 1973, ambdues publicades per Losada a Buenos Aires. Però ara convé observar que hi ha els llibres *Odas elementales*, en edició del 1958, *Navegaciones y regresos*, en la primera edició del 1959, i *Nuevas odas elementales*, en

³ Volem agrair a la família del poeta la consulta i la reproducció del text inèdit.

⁴ V.A. ESTELLÉS, *Consideracions Murals*, Llibre II, dins *Mural de País Valencià* I, València, Edicions Tres i Quatre, 1996, p. 103.

⁵ El darrer poema de V.A. ESTELLÉS, *Consideracions Murals*, cit., 1996, p. 149.

l'edició del 1963; tots tres publicats per la mateixa editorial a Buenos Aires. Es constata, doncs, l'interès per les odes nerudianes, la recepció de les quals en el poeta de Burjassot fou dominant en els anys cinquanta.

Segurament, la presència d'Horaci és més tardana i cal situar-la ja als anys seixanta: a la biblioteca d'Estellés hi ha, amb anotacions i observacions de lectura, el llibre *Obras selectas*, editat per Bosch a Barcelona el 1966, és a dir, en un moment ben concret: en els anys immediatament previs a l'inici de l'escriptura dels textos que més tard s'inclouen al seu *Primer llibre de les odes*, escrit entre 1968 i 1973, i també a l'entorn de l'inici dels poemes que pocs anys després configuren el seu conegut poemari intitulat *Horacianes* (1974, però escrit entre 1963 i 1970). Horaci és palès en la poesia estellesiana durant la segona part dels anys seixanta.

Neruda en els cinquanta i Horaci en els seixanta serveixen d'aprenentatge i de model en aquest tipus de composicions. Convé no desvincular aquesta consideració de la cronologia: en els anys cinquanta, després del canvi de llengua, Estellés, que encara es nodria de la literatura espanyola – Neruda entre d'altres –, hi afegí com una deu d'influència la literatura catalana, sobretot medieval, amb March al capdavant, però també n'aprenia de la coetània mitjançant poetes com Carles Riba o J.V. Foix; i en els anys seixanta s'incrementà la presència dels poetes llatins Horaci, Catul i Ovidi, perquè Virgili ja el tenia ben present en les èglogues des dels anys cinquanta. Sembla que, tant per la temàtica d'homenatge a persones admirades com pel fet d'optar per configuració estròfica regular en la composició, Estellés parteix més del model d'oda d'Horaci; en canvi, en algunes altres opta per molta més llibertat i fins i tot en algun cas amb voluntat visual, quan tenia present Neruda, amb un to marcadament compromès i patriòtic.

3. Corpus d'odes

El corpus estellesià de textos que contenen el mot *oda* en el títol és el següent:

A) Un llibre editat, *Primer llibre de les odes*, amb sis composicions escrites entre 1968 i 1973⁶. Es tracta dels següents sis homenatges literaris:

⁶ Es va editar per primera vegada el 1977 dins V.A. ESTELLÉS, *Manual de confor-*

1. *Esborranyes d'una oda al prefaci de la primera edició del "Diccionari general de la llengua catalana" de Pompeu Fabra* (dotze estrofes de cinc versos octosil·làbics). És com un homenatge, del 1972, al lèxic i a la llengua.

2. *Oda mural a Joan Miró*, amb tres parts: la primera (amb vint-i-dos quartets numerades de versos octosil·làbics), la segona (amb cinc sonets, el 1, 2 i 4 amb decasíl·labs cesurats, i el 3 i 5 amb tetrasíl·labs), i la tercera amb cinc textos de diferents extensions de decasíl·labs. Segons l'autor⁷, es va redactar a Santa Ponça el 1968. Miró sempre fou un pintor admirat i esmentat pel poeta, i apareix en altres poemes de la seua producció.

3. *Oda cerimonial a misser J.V. Foix*, que alterna cada vers decasíl·lab d'un sonet amb un tercet en cursiva de dos alexandrins i un decasíl·lab (per tant, tretze tercets). És un text del 1973. Foix fou una lectura descoberta durant els anys cinquanta i apareix en diferents ocasions en la producció de l'escriptor valencià.

4. *Oda amb estrambots i notes de Bertomeu Rosselló-Pòrcel des de la seua mort*. És un sonet de decasíl·labs cesurats, i conté cinc notes (als versos 4, 5, 7 i 14, més una final escrita amb lletra negreta) que, alhora, són quartets de decasíl·labs cesurats, però el vers 2 de la nota al vers 4 i els versos 1 i 3 de la nota al vers 7 són tetrasíl·labs. És del 1968. Mallorca fou un espai important en la vida del poeta de Burjassot i apareix sovint referida en els seus versos; també s'hi esmenten els autors insulars.

5. *Oda necessària en la mort de Gabriel Ferrater, havent conegut l'elegia de misser Foix*, un sonet de decasíl·labs cesurats. Es va escriure el 1973, per la referència que es fa tant a la mort de Ferrater com al poema que llavors Foix li va dedicar.

6. *Oda pública a Antoni Tàpies*, amb quinze quartets de decasíl·labs cesurats, amb rima consonant creuada. Fou escrita el 1969, a Santa Ponça⁸. El compromís de Tàpies era compartit pel poeta valencià.

B) Cal dir, a més, que el poeta de Burjassot també té tres odes més editades i incloses en altres llibres: una *Oda a Barcelona*, l'única oda a un indret, inclosa a *Manual del malalt perfecte*, escrit el 1978 i publicat dins

mitats, dins *Obra completa* 3, València, Eliseu Climent, La Unitat 29; el 1999 es va produir una reimpressió del volum; i el 2017 s'ha publicat en edició revisada dins *Obra completa* 4, en Edicions 3i4.

⁷ V.A. ESTELLÉS, *Manual de conformitats*. *Obra completa* 3, cit., p. 53.

⁸ Veg. F. CARBÓ, *Joan Fuster i Antoni Tàpies: relacions recíproques*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», XXVI, 2013, pp. 47-63.

La lluna de colors. Obra completa 9 (1986); fou escrita a la clínica Platón de Barcelona, on Estellés va ser operat, per segona vegada, de les cames al gener del 1978, i des de la finestra descriu i medita sobre la ciutat que estima i lloa. I les esmentades *Oda necessàriament elemental a Pablo Neruda*, dins *Quadern públic i notori*, inclòs a *Sonata d'Isabel*, dins *Obra completa* 10 (1990), escrita en els anys setanta, i *Oda* (el darrer poema de *Consideracions Murals*, Llibre II, *Mural del País Valencià* I, 1996), on el parlant, com ja s'ha assenyalat, invoca els amics per tal de forjar la pàtria. Totes tres són dels anys setanta.

C) Odes inèdites:

- Els mecanoscrits acabats d'*Oda honesta a Teodor Llorente* i *Oda pobra a Mossèn Cinto*, que formaven part de l'original *Primer llibre de les odes domèstiques*, versió primera del llibre editat esmentat a l'apartat A⁹.

- *Esborrany d'una oda cívica a Carles Salvador, que mai no va abdicar i duia tot sol la senyera ben alta*, text mecanoscrit en forma de cal·ligrama que representa com la punta d'una fletxa; en sintonia amb l'apropament a l'avantguardisme que va intentar el poeta valencià de Benimaclet durant els anys vint i trenta.

- *Oda a Pere Quart*, text mecanoscrit aparentment en prosa però que separa amb barra possibles versos.

- L'esmentada *Oda segona a Pablo Neruda*, text mecanoscrit motivat per la mort del poeta, que, com s'ha assenyalat i reproduït anteriorment, consta d'onze estrofes, del tipus lira, de cinc versos (hexasíl·labs –1, 3, 4–, i decasíl·labs –2, 5–).

- *Oda de determinada lectura d'Ausiàs March*, esborrany manuscrit de deu versos decasíl·labs.

- *Oda a Pablo Picasso des de Cannes*, esborrany mecanoscrit de quatre versos anisosil·làbics.

- *Oda a Vicent Ventura*, esborrany manuscrit rebutjat.

⁹ Aquests dos poemes han estat recuperats i reproduïts als dos treballs de F. CARBÓ, *Teodor Llorente i Carles Riba en la poesia de Vicent Andrés Estellés*, dins *La literatura davant el mirall. Ironia i metaliteratura en l'època contemporània*, a cura de F. Carbó, C. Gregori, G. López-Pampló, R.X. Rosselló, V. Simbor, Barcelona, PAM, 2011, pp. 17-18; i *D'Estellés a Verdaguer. L'oda pobra a Mossèn Cinto*, dins «Serra d'Or», DCL, 2014, pp. 41-43.

D) Cal afegir un títol de llibre: l'esborrany dels originals mecanoscrits dels materials primers de *Llibre de meravelles* van tenir com a primer títol, abans d'agafar el mateix títol que Ramon Llull, *Oda a l'aparició de la gramàtica*.

La tria de noms és premeditada i té una clara intenció d'homenatge, de panegíric i de connexió: d'una banda, són figures i produccions admirades pel poeta de Burjassot; de l'altra, sobretot, pel que fa al segle XX, són referents a nivell de compromís i de catalanisme; i respecte al passat, referents clàssics indefugibles. Amb les odes, Estellés, per tant, s'autoafirma en el compromís i la seua catalanitat: el passat medieval, amb Llull i March (referents català i valencià); el XIX, amb Verdaguer i Llorente (referents català i valencià); el XX, amb poetes (Foix, Ferrater, P. Quart, Rosselló-Pòrcel, i el valencià Carles Salvador) i amb pintors concrets (Miró, Tàpies, Picasso). I, a més, Fabra i, en certa mesura, també Carles Salvador, referents lingüístics, com també els inicis medievals i l'aparició de la gramàtica.

Estellés es vincula a aquests noms admirats mitjançant la composició oda i ho fa sovint des de la intertextualitat, la interdiscursivitat o la intermedialitat, i fins i tot la hipertextualitat¹⁰. Com assenyala Jordi Oviedo, «l'operació implica diàleg, un acarament que tracta de captar l'essència de les poètiques alienes amb les que el jo líric interactua»¹¹. Però aquest diàleg de les odes no sols és amb els autors homenatjats o esmentats, sinó que també pot ser sobretot amb textos concrets, els quals serveixen com un punt de partença que, evidentment, no tenien a veure amb el model de composició que li havien ensenyat Horaci i Neruda.

¹⁰ Veg., respectivament, T. SAMOYAUULT, *L'intertextualité. Mémoire de la littérature*, París, Nathan, 2001; C. SEGRE, *Intertestuale-interdiscorsivo. Appunti per a una fenomenologia delle fonti*, dins *La parola ritrovata*, a cura de F. Brioschi, C. Di Girolamo, L. Paccagnella, Palerm, Sellerio, 1982, pp. 15-28; G. GENETTE, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, París, Seuil, 1982.

¹¹ J. OVIEDO, *La poesia estellesiana entre els anys seixanta i els primers setanta: identitat biogràfica i ficcionament literari*, dins V.A. ESTELLÉS, *Obra completa* 4, cit., p. 17.

4. Dues odes foixianes del *Primer llibre de les odes*: de la intertextualitat a la hipertextualitat

Com s'ha assenyalat, el 1977 Vicent Andrés Estellés va publicar el volum *Manual de conformitats. Obra completa 3*, en el qual incloïa com a primera obra *Primer llibre de les odes*, amb sis odes, dues de les quals, la tercera i la cinquena, remetien a Foix. La tercera, de manera directa, perquè, com estableix el títol (*Oda cerimonial a misser J.V. Foix*), va dedicada a ell; i la cinquena, indirectament, perquè, tot i anar dedicada a Gabriel Ferrater, en fa constar el seu cognom ja en el títol, on, a més, s'al·ludeix a una elegia seua (*Oda necessària en la mort de Gabriel Ferrater, havent conegut l'elegia de misser Foix*).

Cal observar, d'antuvi, que en tots dos casos Foix apareix referit amb el tractament de «misser» i que en els dos títols hi ha dos adjectius que acompanyen el mot *oda*, com són, respectivament, «cerimonial» i «necessària». Aquests matisen un caire com transcendent o d'importància a cadascuna i, alhora, apunten la devoció constant (com a homenatge) i també la dependència i l'enllaç (des de distintes formes de transtextualitat). També el tractament de Foix com «misser» l'enalteix o el dignifica per ser una forma de tractament que es donava a gent de molta autoritat, lletrada i docta, i també als doctors en dret civil o canònic i advocats¹². Aquest ressò antic que aporta el mot, a més, és associable a l'atracció que els dos poetes (Foix i Estellés) sentien pel món i la literatura medievals.

Tot seguit es reproduceix completa la tercera oda:

Oda cerimonial a misser J.V. Foix

– Conec la meua mort, car l'he ben vista.

*Us deixe, misser Foix, dessota aquests papers,
una clau que s'encén en arribar la nit.
Fosfòrica, em direu, i és de debò.*

– La dama provençal té el cavall prest.

*Obrireu el meu pis i tot el seu desori,
i entre els papers que hi són rescatareu, molt àvid,
originals obscurs d'un cert Querol.*

¹² Veg. *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia, 1988, vol. 15, p. 243.

– Una veu temporal passava llista.

*Res no val que us recorde, darrere el mostrador,
un dia de febrer d'un any cinquanta-i-pocs.
Tornem del Tibidabo i tenim fam.*

– Altiu, tenia resolut el gest.

*Fascinat per un rostre no em menjava el pastís.
«Aquest és», repetia sense aportar cap dada.
Retornàvem al fred i la inclemència.*

– Obscena, m'eres lluny i n'eres trista.

*Us he tornat a veure, amb un immens respecte,
cert migdia solar, darrere el mostrador.
Molt freqüent, el dring que fa la caixa.*

– Hi havia les consignes del segrest.

*Treia, de les butxaques, records força estimats.
Entre els records hi havia engrunes prehistòriques.
Tot val i res no val i us escoltava.*

– Hi era mullat l'encant de la forest.

*Groc, escrivíeu l'oda casta a Joan Miró.
Com arribava jo, tot carregat de llibres?
I calle, encara, l'admiració.*

– Són quarts de tres i espere l'ebenista.

*Veníeu, rumbejant, i amable, a l'hora justa.
No hi ha flor natural per pagar-vos el gest.
Ni hi haurà cap viola ni englantina.*

– Llegesc als murs: Parlem valencià!

*Us recorde, misser, amb cauta confiança.
He rebut l'elegia de Biel Ferrater
i els versos de la dama provençal.*

– No en sóc culpable, i ho sabíeu vós.

*Ara us pense, llunyà, dempeus sempre, amb barret,
guaitant si aquesta noia, púdica, s'equivoca.
Recorde uns ulls de Miró o de Picasso.*

– Tot retorna i el temps mai no es fa llarg.

*Anaven i tornaven, polsosos, uns tramvies,
senyores molt atentes i de molt bona planta.
Molt preconciars, tornen de missa.*

– Un altre dia un vent arribarà.

*Ho sabíem tots dos. Parlàveu del paleta
que volia saber llegir els vostres llibres.
I raonem de la migració.*

– Un idioma, i cap vegada dos.

*Em permetreu que deixe les lloses a la porta.
Deixe amb elles l'antiga devoció pregona.
Rocams de llum i muntanyes glaçades.*

– Com es troba misser Ausiàs March?¹³

L'escriptor de Burjassot combina peripècies biogràfiques literaturitzades amb diverses referències literàries. Hi tracta sobre la relació amb el poeta de Sarrià, amb qui estableix un diàleg, a més d'haver-hi altres esments d'autors com Wenceslau Querol, Gabriel Ferrater o Ausiàs March. Cal subratllar el doble nivell del poema marcat visualment però alhora parcialment ocult; d'una banda, hi ha un sonet, si reunim els versos separats escrits en lletra redona, decasíl·labs encapçalats per guionet, amb rima consonant ABAB ABBA CDE CDE. El llenguatge i la composició del sonet porten amb claredat a Foix; només cal pensar en el seu poemari *Sol, i de dol* (1947), de setanta sonets. Estellés el considerava un mestre en aquesta composició. Així doncs, tant per dedicar-li una oda com per la configuració disseminada d'un sonet, hi ha un homenatge al poeta de *Sol, i de dol*, a qui, l'escriptor de Burjassot recorre en nombroses ocasions al llarg de la seua trajectòria, malgrat la distància estètica que els separava.

La veu del parlant d'aquests decasíl·labs amb guionet, els versos que configuren el sonet, és vinculable a Foix, pels motius temàtics i per l'expressió fins i tot lingüística (només cal mirar el possessiu del primer vers o, més endavant, l'esment a l'horari amb expressions no valencianes). Al·lusions com les de la dama provençal, el *vós*, el cavall, l'ebenista (aquests dos darrers apareixen esmentats, per exemple, a *Gertrudis*, del 1927) ho palesen amb claredat. Cal observar que aquests catorze versos separats són versos amb autonomia, aïllats visualment, introduïts pels guions i creen un efecte de diàleg, amb un to d'asseveració ferma o d'exhortació, els quals remetent a l'esticomítia, la qual és un tret de certs versos del poeta de Sarrià.

D'altra banda, entre cadascun dels decasíl·labs en lletra redona introduïts per guionet, s'insereixen tretze tercets en cursiva amb dos alexandrins i un tercer vers decasíl·lab. La veu del parlant d'aquests tercets en cursiva, en canvi, és vinculable a Estellés i descriu sobretot aspectes biogràfics recordats que tenen a veure amb l'autor català. S'hi crea com un diàleg (amb alternança de dos soliloquis) mitjançant totes dues veus.

Pel que fa a aquests grups ternaris, els dos primers són indicacions perquè Foix entre al seu pis i hi trobe els versos del poeta valencià bilingüe Vicent Wenceslau Querol, un esment de referència literària rellevant perquè comporta una mirada al poeta valencià del segle XIX poc conegut i, per tant, una descoberta, almenys si el comparem amb Teodor Llorente. Potser es refereix als versos de *Rimes catalanes* (1877), amb poemes romàntics de temàtica familiar, humana i quotidiana. En els tercets tercer i quart s'introdueixen records personals biogràfics d'Estellés: així, s'esmenta una visita a Barcelona un febrer dels anys cinquanta (de fet, hi va anar el febrer del 1955 en el viatge de noces amb Isabel Lorente, per exemple) i s'al·ludeix al fet de visitar la pastisseria de Sarrià davant la presència de l'admirat poeta que en el text se situa darrere el mostrador. Els tercets del cinquè al vuitè remeten a una nova trobada, entre tots dos, quan Foix havia escrit sobre Miró (una referència intertextual), i Estellés li portava els seus llibres, en una nova visita de l'any 1973, quan el va conèixer personalment i tots dos van conversar, segons Estellés¹⁴. Els tercets del novè al dotzè remeten al record, també dels setanta, amb més al·lusions literàries a l'elegia que Foix va escriure amb motiu de la mort de Ferrater (tercet novè), intitulada *Tots hi serem al Port amb la desconeguda*; a altres textos foixians mitjançant els esments dels ulls de Miró o Picasso (tercet desè); i fins i tot s'hi refereix la conversa entre tots dos poetes, l'autor de l'oda i l'homenatjat (tercet dotzè). El darrer tercet, de manera circular, reprèn una mica el primer, i ara el parlant que representa Estellés declara que li té «antiga devoció pregonia», almenys des que el llegí per primera vegada en els cinquanta i fins al 1973, data d'aquesta oda que li escrigué. A l'admiració cal afegir lectures i devocions compartides: de fet, el parlant que remet a Foix als decasíl·labs pregunta finalment al valencià per Ausiàs March, l'admirat escriptor medieval comú a tots dos, com un amic, el qual, en l'al·lusió explícita, també rep el tractament de «miser». També compareixen l'admiració dels esmentats Miró, Picasso i Gabriel Ferrater.

¹³ V.A. ESTELLÉS, *Manual de conformitats. Obra completa 3*, cit., pp. 30-32.

¹⁴ V.A. ESTELLÉS, *Manual de conformitats. Obra completa 3*, cit., p. 275.

Pere Ballart va indicar que «Estellés va emular l'estructura que presentava el dotzè poema de *Les irreals omegues* (1949)»¹⁵. I efectivament, sense cap dubte, el poeta de Burjassot no sols palesa admiració per l'autor a qui dedica l'oda, sinó que, a més, parteix del poema de Foix (sobretot de la forma i estructura, però no únicament) per tal de realitzar el seu propi text: és a dir, escriu la seua oda com una transformació a partir de l'anterior, esdevingut hipotext. Aquest poema XII de Foix, datat el 30 de setembre a Cadaqués, és el següent:

VAIG OBRIR, COS BALB, ELS CALAIXOS ON GUARDAVA MILERS
DE VERSOS QUE NO RECORDAVA D'HAVER ESCRIT MAI. LA PILAR
M'ASSEGURAVA –ERA UN VESPRE FULLÓS AMB UN CEL BAIX
GUSPIREJANT DE LLAVIS– QUE ELS HAVIA LLEGITS. ELS
CALAIXOS EREN PLENS DE MANS COMPACTES I DURES QUE
ESTRENYIEN LES MEVES AMB ESTRANYS DESIGNIS

A quin mar fosc naufragà una goleta
Amb ocells delirants damunt les vergues
I veles defallents sota les moltes

– Esfullàvem lilàs entre les cendres.

A quina balma cega hi ha conquilles
On amaguem tresors d'arrels i aigua
Enyorosos del ball i armats amb canyes

– Fora poblat calcigàvem les ombres.

A quin pati ignorat d'una llar closa
Sentíem cants amb angoixa celeste
Els insectes alats als palmells càlids

– A mig congost apagàvem les llànties.

A quin fons de taverna enllà dels segles
Tastàvem mosts novells i ens embriàvem
Sons de marbres arcaics en orgues fòssils

– Ens fèiem por amb espectrals carotes.

¹⁵ P. BALLART, *Vicent Andrés Estellés i els poetes catalans contemporanis*, dins *L'obra literària de Vicent Andrés Estellés*, a cura de V. Salvador i M. Pérez Saldanya, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2013, pp. 65-66.

A quin barranc antic vitals ballàvem
 Al plany nocturn de bressolants arbredes
 Eco lunar de veus i cants maresos

– Amagàvem el cos sota les xarxes.

A quin carrer sentíem fressa d'algues
 Quan ens dèiem adéu sense paraules
 A la claror d'espurnejants pronòstics

– Amb uns guants nous examinàvem perles.

A quin hangar d'una plana vetusta
 Vestits de nit i coronats de roses
 Amoixàvem ocells amb mà tremosa

– Engegàvem motors sense esperança.

A quina font de l'obaga perduda
 Un estiu despullat en nit desclosa
 Ploraven les vestals als déus de pedra

– Ulls embenats cantàvem infortunis.

Damunt quin mur en una nit sense hores
 Inscrivíem uns noms que no enteníem
 I dibuixàvem púdics ratlles mortes

– Entelàvem xarols la boca intacta.

A quin tombant de la pàl·lida pista
 S'estimbaven les noies en bicicleta
 En cingles clars en espadats aeris

– Ens ensenyàvem amb aigua sortillera.

A quins calaixos abismals cercava
 Poemes mai escrits i que memoro
 En papers arrugats i lletra falsa

– Encaixo mans de porcellana i vori¹⁶.

¹⁶ J.V. FOIX, *Obra poètica en vers i en prosa*, Barcelona, Edicions 62 - Diputació de Barcelona, 2000, pp. 137-139.

Foix, en el seu penúltim poema de *Les irreals omegues*, combina visualment onze tercets de decasíl·labs, cadascun dels quals alterna amb decasíl·labs solts desplaçats, i així, com assenyala Pere Gimferrer, «cada grup [de tres versos] es troba separat del que el segueix per un monòstic, i un altre monòstic clou el poema»¹⁷; tanmateix, tots quatre versos, el grup ternari i el monòstic, en el rerefons sumen com quartets de decasíl·labs dels quals s'ha escindit i s'ha desplaçat visualment el darrer, introduït amb un guionet i entrat tipogràficament, el qual sol funcionar com una resposta al grup ternari que l'ha precedit com una pregunta. Aquests versos solts tenen una unitat mètrica, sintàctica i semàntica, i palesen el recurs a l'esticomítia per l'autonomia, la contundència, el to exhortatiu, l'efecte dialògic que aporten en la combinació amb els grups ternaris, i fins i tot la separació visual o l'inici mitjançant l'ús del guió, com introduint una nova veu¹⁸. Així doncs, es creen com dos nivells de veu o dues veus (com, de fet, fa Estellés a l'oda): ara els grups de tres versos interroguen i el monòstic és com una resposta indirecta en estil directe. A més, cal observar que, mentre que els deu primers versos solts mostren una acció col·lectiva en primera persona del plural, el darrer o onzè és una primera persona del singular. Les estrofes de tres versos presenten interrogacions o preguntes i van majoritàriament en imperfet, mentre que la fi del poema aporta no sols el present sinó també la primera persona del singular. Manuel Carbonell¹⁹ indica que el tema del poema és la literatura i com aquesta apareix com una activitat inaparent als ulls de tots i que singularitza aquell que la practica o l'exerceix. La literatura aporta riquesa i sentit en un món dolorós, i és el poeta qui indaga mitjançant l'escriptura.

Estellés, per tant, s'apropia de la mateixa combinatòria formal d'agrupació de versos del poema de Foix però la inverteix, i també de la coexistència de dos nivells amb dues veus: primer, posa els decasíl·labs separats, els vincula a la veu del poeta català, i acaben en el seu conjunt configurant un sonet; i després, el valencià posa els tercets en cursiva, que és la veu del parlant que el representa.

¹⁷ P. GIMFERRER, *La poesia de J.V. Foix*, Barcelona, Edicions 62, 1974, p. 179.

¹⁸ LL. QUINTANA, *Tradició trobadoresca i avantguarda a "Les irreals omegues"*, dins *La mirada retornada. Estudis de literatura catalana contemporània en homenatge a Vicent Simbor*, a cura de F. Carbó, R. X. Rosselló, J. Massot i Muntaner, Barcelona, PAM, 2021, pp. 245-246.

¹⁹ M. CARBONELL, *L'obra en vers de J.V. Foix*, Barcelona, Teide, 1991, pp. 127-130.

Estellés tenia a la seua biblioteca personal el volum *Obres poètiques*, que Foix va editar el 1964 a Barcelona en Nauta, on incloïa per primera vegada el seu recull *Desa aquests llibres al calaix de baix*. I ret homenatge a Foix, perquè li fa una oda, perquè la qualifica de «cerimonial», perquè distingeix l'autor homenatjat amb el tractament de «misser», perquè li agafa un poema de *Les irrealis omegues* com un punt de partença, perquè introdueix ficcionalment la veu del de Sarrià en els decasíl·labs de la seua oda i perquè el conjunt dels versos d'aquesta veu configuren un sonet, la composició de Foix en tot *Sol, i de dol*. I, a més, tots dos comparteixen no sols el protagonisme de l'oda sinó també la coneixença, el diàleg, l'escriptura, el mateix idioma i Ausiàs March. Tot plegat, punts de coincidència i de convergència no sols biogràfica sinó també de proximitat i ara d'integració en la ficció literària, on, a més, també parlen de literatura. Tanmateix, l'enllaç es fa des de la transformació.

El poeta valencià enllaça amb claredat com un punt de partença amb l'esmentat poema XII, i ho fa explícit tant a l'inici com a la fi de la seua oda. Convé recordar el llarg títol d'aquest poema foixià, com ho són tots els del poemari editat el 1949: «Vaig obrir, cos balb, els calaixos on guardava milers de versos que no recordava d'haver escrit mai. La Pilar m'assegurava –era un vespre fullós amb un cel baix guspirejant de llavis– que els havia llegits. Els calaixos eren plens de mans compactes i dures que estrenyen les meves amb estranys designis». S'hi esmenten uns calaixos on hi havia versos que es busquen. El títol conté amb claredat tres segments²⁰, cadascun d'una oració: el *jo* poètic que obre els calaixos on hi ha els versos, la Pilar que en fou lectora, i les mans dels calaixos que estrenyen les del *jo*. És com una recerca i una indefugible troballa. És en aquesta cerca on cal situar la mateixa idea de l'inici del poema d'Estellés de deixar la clau perquè qui representa en la ficció a Foix trobe al pis els versos del llibre de Querol. I a la fi del mateix poema XII de Foix, el *jo* poètic acaba reprenent la recerca i la troballa: «A quins calaixos abismals cercava/ Poemes mai escrits i que memoro/ En papers arrugats i lletra falsa/ – Encaixo mans de porcellana i vori».

A més, cal afegir que a l'oda d'Estellés s'al·ludeixen intertextualment altres textos foixians: així, al tercet setè, amb la referència a Joan Miró, pot referir-s'hi al poema datat l'octubre de 1918 *A Joan Miró*, el darrer del

²⁰ Així ho assenyala també C. MIRALLES, *Sobre Foix*, Barcelona, Quaderns Crema, p. 71.

llibre del 1964 *Desa aquests llibres al calaix de baix*, un títol que, pel contingut, del calaix i llibres al seu interior, també és vinculable a l'inici de l'oda d'Estellés, així com per la idea del llibre guardat; o bé al novè tercet de l'oda, amb l'esment de Gabriel Ferrater, s'hi al·ludeix a l'excel·lent poema de Foix del gener del 1973 *Tots hi serem al Port amb la desconeguda*, dedicat al poeta i amic de Reus, després de la seua mort.

En les odes, la connexió entre Estellés i Foix s'hi amplia més encara. Com l'autor de Sarrià, el valencià fou també lector de Ferrater, autor que admirà: «conserve, intacta, la memòria del meu coneixement literari de l'obra de Gabriel Ferrater, adelerat, a certa taverna mallorquina, i la seua mort, que vaig conèixer, periodísticament, a la redacció d'un diari»²¹. De fet, en el mateix poemari de l'oda a Foix, hi va dedicar al reusenc l'oda cinquena:

Oda necessària en la mort de Gabriel Ferrater, havent conegut l'elegia de misser Foix

Baixeu, funest, amb pas incert, l'escala.
Altiu el gest, defugiu les paraules.
Arribaré, em pense, a l'hora justa.
Seria obscè facilitar indicis.

Amb pas no prest, vacil·lant, arribàveu.
Qui és aquest que, infecte, em saluda?
Us deixaré aquest dia o un altre.
Sé –i no ho diré – el dia i l'hora exactes.

Pense uns amics, alguna breu amiga.
Molts, els meus tics potser ho diuen tot.
Dama, veniu, de roses i pamela!

Indigne, altiu, molt correcte, he de rebre
Béns estimats i no sé on perduts.
Us he deixats uns mots que encara estime²².

El poema és un homenatge directe a Ferrater, però indirectament també a Foix; és un sonet amb decasíl·labs cesurats. I com estableix el títol, l'oda –que no elegia– es troba motivada no sols per la mort de Ferrater el 1973

²¹ V.A. ESTELLÉS, *Manual de conformitats. Obra completa 3*, cit., pp. 275-276.

²² V.A. ESTELLÉS, *Manual de conformitats. Obra completa 3*, cit., p. 35.

sinó també pel poema elegíac que Foix va dedicar a l'escriptor de Reus, intitulat *Tots hi serem al Port amb la desconeguda*. Aquest llarg poema de Foix, comença i acaba així:

Baixàvem, ulls tancats, per la impossible escala
 quan la sal i la sang de la marea
 embriuen el sorral. Deies –no ho deies tot! –
 que aquella nit amb tremolors d'espiga
 i navilis antics amb veles esquinçades
 era una torre amb remolins de gralles,
 un clam de ganivets damunt la gola nua,
 el crit d'un paper escrit quan les amors s'esbalcen,
 una mà que es marceix amb cendra i carbonissa
 o la porta enreixada que dóna al pati mort.

[...]

Ésser i traspàs fan un: tot muda i roman;
 tots hi serem al Port amb la desconeguda²³.

Només cal mirar, com han assenyalat Pere Ballart²⁴ i Jordi Oviedo,²⁵ els inicis dels dos textos: «Baixàvem, ulls tancats, per la impossible escala», el del text de Foix, i el del sonet d'Estellés: «Baixeu, funest, amb pas incert l'escala». Si al poema de Foix el *nosaltres* reuneix persones que baixen l'escala, entre els quals es trobava el *tu* destinatari de l'elegia, el qual aleshores callava algunes decisions, com es constata repetidament amb la frase «No ho deies tot!»; ara al text del poeta valencià el parlant assisteix al moment quan el *vós* baixa l'escala (quartet primer), «funest» i «altiu». Després, un *jo* poètic assenjala que no vol donar «indícis» (quartet primer) i indica: «Sé –i no ho diré – el dia i l'hora exactes» (segon quartet), frase que enllaça amb el poema de Foix quan el *tu* llavors no ho deia tot i silenciava el moment o la data per a la desconeguda, la qual en aquest sonet estellesià és la «dama, [veniu,] de roses i pamela!» (tercer primer). Finalment, s'hi refereix que el *jo* deixa, com un testament, uns mots escrits i

²³ Es reproduïxen només l'estrofa inicial i la final. J.V. FOIX, *Obra poètica en vers i en prosa*, cit., pp. 516-518.

²⁴ P. BALLART, *Vicent Andrés Estellés i els poetes catalans contemporanis*, cit., pp. 78-79.

²⁵ J. OVIEDO, *La poesia estellesiana entre els anys seixanta i els primers setanta: identitat biogràfica i ficcionament literari*, cit., pp. 63-64.

estimats (darrer tercet). Cal observar el complex joc de díctics personals vinculables al protagonista, Ferrater, primer, com *vós*, a qui el parlant contempla o pensa, i després, un *jo* poètic que irromp quan suggereix la decisió del suïcidi o el testament literari que deixa. El poema d'Estellés crea com un doble homenatge i vinculació a Ferrater i també, evidentment, a Foix (per constar el cognom al títol, per ser un sonet i per partir de la seua elegia a Ferrater), i alhora estableix un diàleg de protagonisme temàtic amb el primer autor i un altre, a priori intertextual, però, pel que fa a la primera estrofa, fins i tot hipertextual, amb el text del segon.

5. Cloenda

Vicent Andrés Estellés va conrear la composició oda a partir de l'aprenentatge que havia fet de la tradició i va tenir com a referents i models inicials Neruda i Horaci, dels quals en va aprendre. Tanmateix, a l'homenatge i al panegíric afegeix distintes formes de transtextualitat en un intent de temptejar més possibilitats. Així, no sols hi incorpora l'important joc paratextual, l'arxitextualitat o la riquesa intertextual amb citacions, al·lusions, i referències o préstecs, sinó fins i tot la hipertextualitat, amb l'intent d'elaboració de la seua oda a partir de l'aprofitament i de la transformació d'un text de partença de l'escriptor homenatjat. Com s'ha revisat, el cas de J.V. Foix n'és un exemple evident, i mostra la complexitat que pot arribar a tenir l'escriptura estellesiana.